

UN SECOL DE ISTORIE – MUZEUL ȚĂRII FĂGĂRAȘULUI „VALER LITERAT”

Lorena TRUFIN¹

DAS MUSEUM DES FOGARASCHER LANDES „VALER LITERAT” – EINE 100 JÄHRIGE GESCHICHTE

ZUSAMMENFASSUNG

Das Ziel dieser Arbeit ist der Überblick auf die Gründung des Fogarasches Museums und auf die Bemühungen seines Initiators für das Einrichten der ersten Museumssammlung. Valeriu Literat, bedeutendes Mitglied der Fogarascher Gesellschaft, Priester, Lehrer, Historiker und Ethnograph war unter all diesen ein Liebhaber seiner Heimat, der lokalen Folklore und nicht zuletzt des Volkstrachtes. Mit besonderen Bemühungen und der Unterstützung von Mitarbeitern gelang es ihm das Ethnographische Museum des Altlandes zu gründen, ein Museum das auf einer Sammlung von 784 Museumsobjekte basiert, die er aus seinem wunderschönen Alt-Land gesammelt hat.

Schlüsselwörter: Museum, ethnografisch, Altland, Geschichte.

Anul acesta (2023), aniversăm un secol de muzeu în Țara Făgărașului, un secol de cunoaștere a istoriei, culturii și civilizației, a artei, a portului, obiceiurilor și a tradițiilor din frumoasa zonă făgărașeană.

În acest articol voi evidenția munca lui Valeriu Literat în crearea primului muzeu făgărașean și eforturile sale umane și financiare până la mijlocul secolului al XX-lea. După cum aminteam, înființarea *Muzeului Etnografic al Țării Oltului* i se datorează în totalitate lui Valeriu Literat.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, în plină dominație austro-ungară, în localitatea Luța, la 5 aprilie 1885, se naștea Valeriu Literat. Familia sa a fost una tipică acelei perioade, cu mulți copii născuți, dar din cei doisprezece prunci doar șapte au ajuns la maturitate, printre ei fiind și Valeriu. Istoria familiei Literat se trage din negura vremii, primul Literat cunoscut fiind „Ștefan Literatus Boer de Luța”, care a fost înobilat de către principele Mihail Apafy I. La 2 aprilie 1664, a primit blazonul și diploma de înobilare, redactată de Joannes Bethlen, cancelar al Transilvaniei, și semnată de către Mihail Apafy I².

Referitor la originea numelui, descoperim în volumul „Amintiri”, scris de V. Literat spre sfârșitul vieții, că Literat provenea din latinescul *Literatus* – logofăt sau persoană care avea cunoștințe de drept, la origini fiind un substantiv comun. Pentru Literați era important să nu păteze numele vechi al familiei și în memoria strămoșului

¹ Doctorand în istorie, Muzeul Țării Făgărașului „Valer Literat”;
e-mail: lorena_trufin@yahoo.com.

² Antal Lukács (ed.), *Documente făgărașene II (1631-1675)*, Făgăraș, Editura Negru Vodă, 2022, p. 161.

înnobilat se străduiau să fie demni de numele pe care îl poartă, indiferent unde i-ar fi purtat viața. Numele lui Valeriu Literat îl întâlnim și sub forma Valer Literat, așadar trebuie luată în seamă opțiunea acestuia, care la maturitate își semna scrierile sau corespondența sub numele Valer Literat.

Formația profesională a lui V. Literat a fost una teologică, el terminând cursurile Institutului Teologic-Pedagogic din Sibiu, între anii 1903-1906. A preluat parohia din satul natal după ce tatăl său, Iosif Literat, a decedat. Activitatea sa ca preot-paroh în Luța a continuat până în anul 1916, când a fost nevoit să treacă munții în România pentru a evita un eventual conflict cu autoritățile maghiare. În tot acest timp, Valeriu Literat a fost un membru activ al societății luțene și făgărășene, toate activitățile sale fiind dedicate păstrării portului popular, a obiceiurilor străbune și a limbii române, nealterate și fără influențe din afară.

Contextul istoric îl motivează să țină discursuri patriotice, să participe la activitățile culturale din satele Țării Făgărașului pentru a predica, a proiecta și explica cu ajutorul unui „schiopicon” imagini despre „viața pământească a lui Iisus Hristos și mănăstiri”³.

Concomitent cu aceste activități, din 1911 devine membru „pe viață” al Despărțământului Făgăraș al ASTRA. Scopul Despărțământului era de a pătrunde în „toate straturile poporului”⁴ prin adunări și prelegeri „poporale”, prin înființarea de biblioteci și publicarea cărților în limba română, dedicate în special tinerilor. Asociațiunea și-a arogat menirea de conștientizare a românilor asupra însemnătății păstrării identității naționale, a portului popular și a limbii române.

Primul mandat de director al ASTRA Făgăraș a cuprins anii 1922-1925. În această perioadă a fost pus în postura de a reorganiza întreg despărțământul ASTRA, pe care îl găsisese într-o situație administrativă și financiară deplorabilă. S-a implicat în organizarea și sprijinirea bibliotecilor sătești, susținând printr-o scrisoare organizarea „caselor de citire” necesare „cultivării sufletului cultural românesc”⁵. De asemenea, tot în primul mandat de directorat, a înființat cămine culturale în Dejeni, Dridif, Sâmbăta de Jos, Galați și Luța, și a reactivat despărțămintele din Șercaia, Arpașu de Jos și Cincu.

În inventarul bibliotecilor din cadrul „Agenturilor” Dejeni și Netotu (Gura-Văii-n.n.), am observat prin cercetarea documentelor din arhivă că întreg fondul de carte cuprindea cărți în limba română: beletristică, cărți științifice sau articole religioase⁶.

Activitatea sa a presupus și multă muncă în ceea ce privește reorganizarea despărțământului făgărășean și a registrelor care ani de-a rândul au fost lăsate de izbeliște. În ambele mandate în care a fost director (președinte) al ASTRA a lucrat fără a fi retribuit.

„După o iarnă grea și îndelungată, a sosit, în sfârșit, și primăvara neamului românesc” – așa începea „Apelul” conducerii ASTRA din Sibiu către despărțămintele din Transilvania, în cadrul Adunării ASTRA din 10-11 ianuarie 1920. Tot în acest

³ *Olteanul*, nr. 17/28 aprilie 1913, p. 2.

⁴ Muzeul Țării Făgărașului „Valeriu Literat” (în continuare: MȚF„VL”), *Colecția Document*, doc. nr. I₁ 784.

⁵ *Ibidem*, doc. nr. I₁ 337.

⁶ *Ibidem*, doc. nr. I₁ 332, I₁ 333.

context s-au enumerat realizările Asociațiunii pe parcursul celor 59 de ani de activitate. După enumerarea și analizarea realizărilor despărțămintelor din Transilvania, Banat și Crișana, Maramureș și Sătmar⁷, erau propuse multe alte obiective de realizat. Printre acestea, la punctul 3, Asociațiunea propunea înființarea unei biblioteci naționale, a unui muzeu, „care să fie icoana fidelă a ținutului respectiv, a unor case naționale, unde să se concentreze întreaga viață culturală și economică a despărțământului”⁸.

În 1923, profesorul Valeriu Literat, într-un articol din ziarul *Glasul Oltului*, sublinia: „În problemele care vor trebui să preocupe mai cu deadinsul, despărțământul nostru local, locul întâi îl va avea un început de muzeu regional al Țării Oltului, care să se completeze succesiv, căci e păcat să se piardă atâtea lucruri frumoase și interesante din punct de vedere istoric și etnografic, câte s-ar putea mântui de pierderi, din satele noastre”⁹.

La Adunarea Generală a ASTREI din 4 noiembrie 1923 se vota în unanimitate înființarea *Muzeului Etnografic al Țării Oltului*, proiect care va fi considerat chiar de el însuși cea mai mare realizare¹⁰. În concepția sa, era necesar un muzeu etnografic pentru a păstra viu și neviciat frumosul port popular din Țara Oltului, care sub diverse influențe din afara spațiului făgărășan își pierdea autenticitatea. Spre nemulțumirea lui, alterarea portului venea de la intelectualii care nu considerau o greșală acceptarea influențelor săliștene (Săliște, jud. Sibiu-n.n.), fondul negru cuprinzând nu doar iia, ci și chindeiele¹¹, fețele de masă sau lepedeaua¹² de pe pat¹³.

Pentru colecționarea pieselor care vor constitui muzeul făgărășean, va merge prin aproape toate satele din Țara Făgărășului, muncă obositoare și solicitantă. Datorită faptului că la mijlocul deceniului al treilea mijloacele de transport erau rudimentare, drumul dintr-un sat în altul îl făcea cu căruța vreunui localnic, pe jos sau mai rar cu motocicletă. Pentru a se odihni, dormea la prieteni sau la rude. Interesante sunt observațiile sale asupra oamenilor din anumite localități, care inițial au donat obiecte, iar apoi i le-au cerut înapoi sau au fost situații în care i se cereau bani foarte mulți¹⁴.

Din partea Ministerului Cultelor și Artelor, Liceul „Radu Negru” a primit în noiembrie 1927 suma de 10.000 de lei, fonduri pentru crearea sau achiziționarea dulapurilor și cuierelor necesare amenajării Muzeului Etnografic¹⁵. În același raport anual, s-au prezentat obiectele primite de la diverși localnici, dar și contribuțiile instituțiilor locale, precum Liceul „Radu Negru”, care a donat o seamă de fotografii în care, în principal, era ilustrat portul popular din diferite sate. De asemenea, este demnă de menționat contribuția populației până la acel moment pentru realizarea muzeului:

⁷ *Ibidem*, doc. nr. I₁ 323, p. 1.

⁸ *Ibidem*, p. 1v.

⁹ *Glasul Oltului*, nr. 159/16 mai 1923, p. 2.

¹⁰ Valeriu Literat, *Amintiri*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2005, p. 31.

¹¹ „Chindeu, chindee/chindiu, chindii, substantiv neutru l. regional Năframă, prosop, șervet, ștergar” (cf. <https://dexonline.ro/definitie/chindeu>, accesat: 08.02.2023).

¹² „Lepedeu, lepedeie substantiv neutru regional Cearșaf” (cf. <https://dexonline.ro/definitie/lepedeu>, accesat: 08.02.2023, ora 13.48).

¹³ V. Literat, *op. cit.*, p. 38.

¹⁴ *Ibidem*, p. 40-41.

¹⁵ MȚF „VL”, doc. nr. I₁ 396, p. 7.

Cocan Z./Mândra – 1 carte bisericească și două perechi de pumnași;
Oprîș I./Dridif – 2 ulcioare vechi;
Potor I./Bruiu – 1 ulcior vechi;
Trețiu T./Șinca Nouă – 1 ulcior vechi;
Opreiu Gh./Rucăr – 1 ulcior vechi;
Prof. R. Ursu/Făgăraș – 1 ținătoare de ou și 1 ținătoare scobitori;
Elevi/Făgăraș – 1 carte bisericească, 1 revolver vechi, 8 monede, 1 ploscă, 3 bucăți păsări scobite în lemn, 1 monedă¹⁶.

Deși la acel moment director al ASTRA Făgăraș era profesorul Șt. Damian, de strângerea pieselor pentru muzeu se ocupa în special Literat. Ștefan Damian mulțu-mea printr-o adresă din 9 noiembrie 1927, cu parafa ASTREI, lui Zevedeu Crișan, frizer din Brașov, dar originar din Țara Făgărașului, pentru viitoarele donații¹⁷.

Valeriu Literat fost ajutat în demersurile sale de soția sa, Ecaterina, membră a *Reuniunii Ortodoxe a Femeilor Române* din Făgăraș, dar și de alte doamne active în această asociațiune, mai ales de farmacistă Eliza Grama, fără ajutorul căreia nu ar fi reușit să colecteze atâtea piese¹⁸.

Pentru întocmirea fișelor de inventar a cerut sprijinul muzeelor etnografice din Sibiu, Arad și Târgu Mureș¹⁹. Inventarierea pieselor a fost făcută cu stângăcie, primele numere de inventar fiind prinse de piese cu ace de gămălie, fiind notate cu A (ASTRA) sau ROFR (Reuniunea Ortodoxă a Femeilor Române). Crearea colecției muzeale a durat foarte mult; în 1939 a primit de la *Reuniunea Femeilor Ortodoxe* 103 piese de port, podoabe, vase și icoane, și 19 mostre de țesături.

În același an, 1939, la aproape două decenii de la inițierea proiectului, muzeul avea în colecție 784 de piese, cu o valoare estimativă de 19.715 lei²⁰. Din dorința de a amenaja un interior de casă țărănească, adusese din satul natal, Luța, din casa (construită în 1847) a bunicului său Iosif, un cuptor din cahle cu vatră și ploată²¹, o „masă pe curte”, cuier, un pat cu „cotârlău”, apărătoare de perete și o ladă de zestre²².

Cu un simț înnăscut al corectitudinii și perfecțiunii, a notat în inventarul Muzeului fiecare piesă cu descriere, cine le-a colectat, dacă au fost donate sau cumpărate, notând și prețul. Pentru cele donate nota un preț estimativ.

Primul sediu al muzeului a fost în clădirea fostei Școli normale, unde a primit trei săli, dar din păcate, după scurt timp, clădirea a fost repartizată Garnizoanei Făgăraș, ceea ce a implicat o nouă mutare. Deși au promis că vor avea grijă de lucruri, soldații garnizoanei au distrus cuptorul și alte obiecte, care au rămas acolo. Valeriu Literat a mutat piesele într-o sală de clasă a Liceului „Radu Negru”, iar apoi patrimo-

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ *Ibidem*, doc. nr. I1398, p. 1.

¹⁸ V. Literat, *op. cit.*, p.43.

¹⁹ *Ibidem*, p. 42-43.

²⁰ Mihaela Gârlea, Michaela Judele, Viorica Pop, *A 96-a Adunare Generală a ASTREI la Făgăraș*, Sibiu, Editura ASTRA - Despărțământul „Timotei Cipariu”, 2004, p. 45.

²¹ Ploată – Instalație de încălzire a caselor țărănești prevăzută cu plită pentru gătit; mașină de gătit din fier sau tuci (cf. <https://dexonline.ro/definitie/ploat%C4%83n>, accesat: 17.07.2023, ora 11.05).

²² Mihaela Gârlea, Michaela Judele, Viorica Pop, *op. cit.*, p. 46.

niul muzeului a ajuns în strada Regală (ulterior Republicii) numărul 22, unde subînchiriasse câteva săli de la firma Czell și unde dorea să organizeze un interior țărănesc²³.

Datorită faptului că nu mai avea încredere în oameni, a mutat întreg patrimoniul muzeal, ajutat de doi elevi ai săi, în pivnița casei sale, care era uscată. Problemele lui Valeriu Literat legate de muzeu nu se termină aici. În iunie 1948, datorită ploilor interminabile, dar și a topirii zăpezilor la munte, cursul apelor cresc și astfel Făgărașul și implicit pivnița casei sale din strada Mihai Eminescu nr. 20 au fost inundate. Cu ajutorul fiicei sale, Mărioara, care de-a lungul vieții i-a fost de un real sprijin, a reușit să salveze patrimoniul muzeului, urcând piesele pe pătule²⁴.

Evoluțiile socio-politice de după cel de-Al Doilea Război Mondial au provocat schimbări și la nivelul despărțământului ASTRA, care l-au determinat pe Valeriu Literat să-și încheie activitățile culturale din cadrul despărțământului făgărașean în anul 1948.

Pentru mutarea muzeului într-un spațiu sigur a fost sprijinit de doi prefecți delegați – Tulbure și Bădeliță (inginer agronom). Ministrul Propagandei ceruse un inventar al patrimoniului muzeal, după care l-a numit în funcția de director al Muzeului Etnografic pe N. Grigoriu, un notar venit din Vechiul Regat, care nu cunoștea nimic despre Țara Făgărașului și cu atât mai puțin despre colecția adunată de Valeriu Literat.

Prefectul Bădeliță, care aflase cât efort a depus Literat pentru înființarea muzeului îi spusese lui Grigoriu: „Nu ești dumneata persoana cea mai potrivită pentru acel post, ci profesorul Literat, care cunoaște fiecare obiect din acel muzeu!”²⁵.

Directorul Băncii Comerciale din Făgăraș a convocat o ședință a despărțământului ASTRA și în toate funcțiile au fost puși muncitori, mai ales în comitetul executiv, iar „venerabilului bătrân” Valeriu Literat i-au fost aduse doar mulțumiri. În aceeași seară, un angajat din Combinat, fost elev al profesorului, ridică din casa acestuia toate piesele muzeului, mutându-le fără nici un pic de grijă, cu un car, în pivnița Primăriei. Spre necazul și supărarea sa, piesele din muzeu au fost practic depuse într-un loc fără nici o protecție, fără geamuri, cu umezeală, fără pază – copiii aruncau cu pietre în ceramica pusă de-a valma în pivniță.

În martie 1950 îi era solicitată prezența la muzeu, ca tehnician, cu un venit de 10.000 lei, o sumă nu foarte mare, dar acceptabilă, deoarece în acel moment îi era anulat pensia. Spre amărăciunea sa, găsește muzeul într-o stare deplorabilă: piese lipsă, ulcioare sparte, mesele de expoziție erau făcute din lăzi sau dulapuri vechi aflate în patrimoniu, iar partea de documentație într-o totală „harababură”. Același director Grigoriu îi prezenta muzeul, prezentându-i noile achiziții, care erau de fapt obiecte ale fostei capele din Cetate, ale fostelor bresle sau chiar animale împăiate. Din piesele adunate cu trudă lipseau mai multe piese de port, iar o parte din mobilierul adus din casa părintească fusese distrus²⁶.

La 27 februarie 1951, în Făgăraș a avut loc inaugurarea Muzeului Țării Oltului, iar, în calitatea sa de tehnician al muzeului, Valeriu Literat a ținut cuvântarea de

²³ V. Literat, *op. cit.*, p. 45.

²⁴ Pătul – pat pe care se așează stupi, legume sau poame (cf. <https://dexonline.ro/intrare/p%C4%83tul/41580/definitii>, accesat: 17.07.2023, ora 11.40).

²⁵ V. Literat, *op. cit.*, p. 49.

²⁶ *Ibidem*, p. 51-53.

inaugurare, fiind probabil ultimul său discurs, motiv pentru care îl redăm aproape în întregime: „Tovarăși și tovarășe. În cuvintele pe cari le voi spune eu, dați-mi voie să-mi urmez puțin deprinderile mele de fost profesor, deci să încerc să stabilesc ceea ce trebuie să urmărim prin muzeul nou inaugurat.

Auzim de multe ori vorbindu-se de tot felul de muzee și ne cam dăm seamă ce pot cuprinde ele. Mai la îndemână ne e numirea de științe naturale, în care știm de mai înainte ce găsim, mai ales animale preparate de tot soiul și felurite plante conservate, ca și tablouri explicative. Un muzeu de pictură va conține tablouri de artiști ai penelului, un muzeu militar ne va arăta tot felul de scule, cari au putut servi în decursul timpului pentru atac și pentru apărare. Avem chiar și un Muzeu al Limbii Române, pe lângă Universitatea din Cluj, care strânge informațiuni pentru a cunoaște în toată adâncimea și finețea ei limba românească. Tot așa putem vorbi de muzee școlare, muzee de mașini ș.a.m.d.

Și numai din atâta enumerare se poate ușor înțelege că un muzeu este un așezământ, în care putem multe învăța, multe cunoaște cu privire la lucrurile ce sunt expuse în el, nu numai cetind descrieri, ci văzându-le ori chiar pipăindu-le.

De aici se explică stăruințele mari pe care le pune conducerea Partidului Muncitoresc Român și Guvernul Republicii noastre pentru înființare de muzee pe regiuni, cum are să fie și muzeul pe care îl inaugurăm astăzi, urmărind adecă cunoașterea locurilor pe cari le trăim și a oamenilor cari le pun în valoare prin munca lor.

Va zice cineva: Ce trebuință am eu de muzeu, deoarece eu cunosc ca în palmă toată Țara Oltului și Ardealul, fiindcă le-am călcat de atâtea ori!? Se poate că acel cineva cunoaște, să zicem, drumurile și așezările satelor, dar atâta nu se poate numi cunoaștere din toate punctele de vedere.

Pe lângă situația pe teren, geografică, o cunoaștere deplină a Țării Oltului trebuie să se întindă și la constituția mineralogică a ținutului nostru, să înfățișeze vegetația lui, care este foarte variată, deoarece variată e și proveniența și așezarea pământului la noi. Tot așa și bogăția în animale. Nu trebuie să ne mărginim să le arătăm pe cele din curte plus câteva din pădure, dintre acestea părăndu-ni-se interesante doar cele cărora ne place să le luăm blana, ori cele cari ne primejduiesc vitele la pășune ...

Alături de aceste cunoștințe însă, preocuparea cea mai largă a noastră trebuie să fie omul, pe care muzeul trebuie să-l înfățișeze atât ca individ, cât mai ales ca ființă socială, sub toate aspectele și în toate manifestațiunile lui sufletești și materiale. De aceea vor trebui create secțiuni în cari se va arăta traiul omului în comunități cu datinele, cu costumul, jocul, chiar și cântecul lui, cu orânduirea casei în interior și a gospodăriei lui. Se vor arăta ocupațiunile cari îi ajută traiul de toate zilele: plugăria, meseriile, vânatul, pescuitul, oieritul. Muzeul trebuie întocmit așa, încât dacă un străin de locurile acestea, fie din altă țară, fie chiar compatriot al nostru, ar cerceta cu atenție secțiunile muzeului nostru, să poată să ne cunoască în întregime.

Această cunoaștere însă nu trebuie să se mărginească numai la starea de azi, ci să cuprindă și stările din trecutul cel mai îndepărtat, cât se poate cunoaște. Bine înțeles că în chip precumpănitor ne vom ocupa de poporul român, care formează majoritatea copleșitoare a ținutului. Dar ne vom ocupa și de manifestațiile poporului sășesc, care a fost un factor important într-un număr însemnat de comune. Tot așa nu vom neglija nici poporul unguresc din cele 2-3 sate din regiunea noastră. Va fi desigur interesant de urmărit influențele reciproce dintre români și acestelalte două neamuri.

Recunosc că cele schițate aici au să ocupe multă vreme pe specialiștii la cari vom face apel. Dar nu e mai puțin adevărat că un început trebuia să se facă.

În ce mă privește, eu am propus la o adunare generală a fostei societăți culturale Astra, înființarea unui muzeu regional al Țării Oltului. Asta încă la 1923! Am adunat și eu la orice ocazie, când aveam puțin timp liber de la catedră, lucruri pentru muzeu, au făcut același lucru și câțiva colaboratori întâmplători, mai mult cu cerșitul, fiindcă bani nu aveam. A adunat mai târziu, paralel cu mine, și fosta Reuniune ortodoxă a femeilor române, mai ales piese de costum și eșantioane de țesături, pe cari apoi Reuniunea le-a adăugat la ale Astrei, așa că formasem un frumos stoc de piese, mai ales de costume femeiești.

Accentuez că au trecut 27 de ani de când am lansat ideea. Am întâmpinat adesea multă bunăvoință la oamenii simpli. Dar de multe ori opintelile mele au fost întâmpinate cu indiferență, uneori cel mult cu un fel de curtoazie, care nu mergea mai departe de simpla curiozitate. Dar toate stăruințele mele n-au avut darul de a convinge pe cei cari aveau puterea să deschidă visteriile, din care să ajute întreprinderea la care mă înhămasem fără nici o remunerație! (Ba, într-un caz, e drept că a fost unul singur, mi s-a aruncat în față chiar apostrofa că sunt nebun!) ...

Dar iată, că după 27 de ani, Partidul și Guvernul pun întemeierea muzeelor pe planul întâi! Cum să nu fiu bucuros de o astfel de întorsătură fericită a lucrurilor! Trebuie să recunosc însă că față de perspectivele atât de ademenitoare, pe cari le-am schițat pentru viitor, acum ne prezentăm cu o improvizație foarte modestă. Trecând prin zguduirile ultimilor ani, multe dintre lucrurile adunate s-au distrus, altele s-au pierdut. Ne va trebui multă muncă și alergătură ca să le refacem și chiar să le sporim numărul. Trebuie să mărturisesc că ne va trebui și mult noroc ca să mai găsim piese, cari poate erau unice încă de atunci, când le cîștigasem întâia oară.

Nădăjduiesc că vom avea posibilități să le cumpărăm și astfel să ajungem mai ușor în posesiunea lor, dar nu e rău să încurajăm și darurile de bună voie, mai ales punând în joc ambiția colectivă a satelor. Din acest punct de vedere nu e rău cum s-a procedat până acuma că s-a grupat o parte din piesele de costume pe cari le avem după sate. Prin aceasta se pot ambiționa și alte sate să ne adune și să ne dea materialele necesare, privitoare la satele lor, ba chiar și satele, din cari avem puține obiecte, se vor îndemna să și le înmulțească.

Dar până ce vom putea câștiga doritele colecțiuni, trebuie să îndreptăm unele neajunsuri de acum: Localul nu e încăpător, nu ne ajunge nici pentru expunerea cum se cade a materialului cât îl avem până acuma. Priviți și la încăperea strâmtă pe care noi am designat-o pompos ca secția de Științe Naturale! Mai avem trebuință de o încăpere, în care să depozităm materialul primit și în care să avem numai noi acces; apoi altă încăpere, care să fie atelierul, în care obiectele să fie preparate cât mai bine pentru păstrare și înfățișare. Situația actuală, ca aceeași sală de expoziție să fie eventual și atelier, nu mai poate dura. Căldura încă e stricăcioasă unor obiecte.

Tot atât imperios avem nevoie de vitrine, în care să păstrăm obiectele, ferite de praf, de moli și chiar de lumina soarelui. Sunt convins că v-o spuneți și fiecare dintre d-voastră că nu putem continua cu tablele de sticlă, în rame atât de slabe, cari formează întreg aparatul nostru actual de vitrine și pe cari, tot la 1 m distanță ar trebui să punem câte o inscripție: «Nu le atingeți, că se sparg!».

Când se va vedea că lucrările muzeului nostru au apucat pe cale bună și că se muncește cu spor, nu mă îndoiesc că vom câștiga și concursul specialiștilor, ca de al profesorilor de Științe Naturale, de Geografie, al inginerilor silvici, al inginerilor agronomi, al vânătorilor și al altor iubitori de natură.

De asemenea rog pe conducătorii Partidului și ai autorităților administrative să păstreze problemele muzeului mereu pe prim plan. Apelez apoi la presă, care ne poate ajuta foarte mult prin propaganda ei și nelăsând să treacă la uitare grija pentru muzeu.

Bine înțeles că sperăm că toți participanții la această inaugurare vor fi viitori propagandiști pentru toate problemele muzeului (...)”²⁷.

Întreaga cuvântare este o îmbinare de critici aduse celor care au preluat muzeul și cereri adresate noilor organe de partid și de stat. Fără subtilitatea pe care o cereau vremurile, profesorul critică starea în care au ajuns piesele colecționate de el și de *Reuniunea Femeilor Ortodoxe*, neuitând să sublinieze că se împlineau 27 de ani de când a pus bazele muzeului, dar în același timp face un apel la săteni să doneze piese muzeului pentru a se îmbogăți colecția.

În discursul său, V. Literat ne face dovada cunoștințelor sale de muzeologie, conservare și restaurare, enumerând necesarul de obiecte pentru a face spațiile cât mai prietenoase cu piesele, protejându-le astfel de praf, molii sau soare.

Nu știm dacă acest discurs i-a adus condamnarea la închisoare, cert este că la câteva zile după cuvântarea ținută la deschiderea muzeului, în 4 martie 1951²⁸, a fost arestat, motivele fiind unele fără argumentare, cum erau toate în acele zile tulburi.

Anul acesta se împlinesc 100 de ani de muzeu în Făgăraș, o sută de ani din momentul în care Valeriu Literat pune bazele unui *Muzeu Etnografic al Țării Oltului*, muzeu pentru care a făcut eforturi umane și financiare imense, într-o vreme când avea o familie cu trei copii de întreținut dintr-un salariu de profesor. Pasiunea, voința și dragul de plaiurile făgărașene l-au întărit și călăuzit pe tot parcursul demersului său științific.

²⁷ Colecția *Document* a familiei Literat, extras din Caietul „Biserici vechi românești din Țara Oltului și din Ardealul învecinat/Cuvântarea mea, ca tehnician în serviciul muzeului”, mss., p. 20-27.

²⁸ Arhiva Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, dosar 4.782, vol. I, p. 2.